

IZAN ‘SER’ ADITZAREN ADIZKIEN JATORRIZKO SORRERA

Gaur egun, indikatiboko orainaldiko forma arruntenak onek dira : *naiz* ‘yo soy’, *aiz* ‘tu eres’, *da* ‘él es’, *gara* ‘nosotros somos’, *zara* ‘vosotros sois’, *dira* ‘ellos son’. Denpora zarretan *zara* plurala zan eta esangura orregaz artzen dogu gure ikerketetan. *Aiz* singularra zan mailla guztietako gendearentzako.

Aztertu daigun zelan izan zan euren asierako sorrera. Gure aurreko artikuloetan alegindu giñan probatzen sorrerako izenordaiñak *neur*, *eur*, *geur*, *zeur*, *beur*, ziralda. Orre-la, gaurko *na-iz* ‘yo-soy’, zati bitan ipinita, *na-*, lenengo-kota zatia, *ne-ur*-etik dator eta bigarren zatiko *-iz* ori *izan*-etik. Beste pertsonak be bardin. Sorreran, teoriatzko zerrenda osoak olan izan bear eban : **neur-izan*, **eur-izan*, **geur-izan*, **zeur-izan*, **beur-izan*. Geroago, izenordaiñen *-ur* ori galdu zan ez zalako ain premiñazkoa ta baita be, orainaldian, *iza-n*-en amaieran egoan *-n*, onela : **ne-iza*, **e-iza*, **ge-iza*, **ze-iza*, **be-iza*. Bestalde, or ikusten dan *-e-* ori, *-a-* biurtu zan : **na-iza*, **a-iza*, **ga-iza*, **za-iza*, **ba-iza*. Argi dago, **na-iza* ‘yo-soy’ singularra dala ta **ga-iza* ‘nosotros-somos’ plurala. Bardin **a-iza* ta **za-iza*, sorreran. Baiña, **ba-iza* ‘él-es’ eta ‘ellos-son’, singularra ta plurala da, biak batera, ta nasketa bat sortu zan alkar ondo ulertzeko. Nasketa orreri iges egitearren, gure ustez, **ba-iza* ‘él-es’ singularrerako laga zan eta **ba-izza* asmatu zan pluralerako, aditzaren erroko *z-*ren soiñua luzatuz ugaritasuna adierazteko. Eta gauza jakiniña da, *-z-* bi alkarren ondoan dagozanean *-tz-* soiñua billakatzen dala : *ez zan etorri* > *eTZan etorri*. Bardin ba, **ba-izza*-tik > **ba-itza* ‘ellos-son’, pluralerako, *izan*-en erro “indartua” sortuz, irugarren pertsonetako singularra ta plurala ondo bereizteko. Aldaketa onek egiten auskalo zenbat mende igaro ziran.

Jakintsu askok onartzen daben legez, **ga-iza*-k eta **za-iza*-k ez eben bear pluraleko beste marka berezirik ez eukelako nasterik euren pareko singularrekaz, baiña, analogiaren bidez, eurak be, repluralizatu egin ziran : **ga-itza*, **za-itza*. Alan be, gure asaben gogo bizia nasketatik alde dagien ez zan ondo ase. Zalantza guztiak ezabatzeko beste gauza bat asmatu eben : **ba-itza* pluralak daroan lenengo-kota *-a-* kentzea **b-itza* egiñez, singularreko **ba-iza* baiño askoz be ezbarðiñago. Garrantzi aundiko gertaera izan zan au, kasu onetan **ga-itza*-k eta **za-itza*-k ez eutsoelako jaramonik egin **b-itza*-ren bigarren aldaketa oneri. Ea noizkoa izan leiken adizki onen sorrera ta alan be gaur arte eldu jaku bere lekukotasuna jakiteko zelan gerta ziran orduko aldaketak irugarren pertsonako pluralean, onako zerrendan ikusten dan legez :

	<i>d-ir-a</i>	ellos son		(intransitivo)
	<i>d-it-u-Ø</i>	ellos son	habidos (por él)	(transitivo)
(izan)	<i>d-it-ezen</i>	ellos sean		(intransitivo)
(izan)	<i>b-it-e</i>	sean ellos		(intransitivo)
(izan)	<i>d-it-zaten</i>	ellos sean	habidos por ellos	(transitivo)
(izan)	<i>b-it-za-Ø</i>	sean ellos	habidos (por él)	(transitivo)

Danak *-a-* gaz daukez euren kideak : *gara*, *zara* ; *gaitu*, *zaitu* ; *gaitezen*, *zaitezen* ; *zaitte* ; *gaitzaten*, *zaitzate* ; *gaitza*, *zaitza*. Pluraleko irugarren pertsonetako adizkiak

bakarrik *a-* barik. Amendik aurrera be saiatuko gara kasu onek erakusten deuskun esangura obeto adierazten baiño oingoz esango dogu sei adizki oneen lenengo zatia, *i-* daroana, bakar-bakarrik gerta leiteke sei zati orreek adierazten badabe irugarren pertsona pasibo plurala, au da, izan intransitiboaren sujetoa ta aditz orren erro indartua.

Argudio onekaz adierazi gura dogu une baten adizki oneen zerrenda onela zala : **naiza*, **aiza*, **baiza*, **gaitza*, **zaitza*, **bitza*, indikatiboko orainaldian. Onerarte ez ziran sortu sujuntiborik, potenzialik, etab. *naiz* eta geroago indikatiboa izan euren jatorria. Indikatiboko adizki oneetatik sortu zana izan zan “imperatiboa”, au be indikatibotik datorrelako. Orregatik daukaguz *bedi*, *bite*, *betor*, *bekar*, etab. asierako *b-* gaz. Jakintsu askok esan dabe imperatiboa indikatibo berbera dala.

Bestalde, *da*, *dira*, etab. *d-* gaz agertzen dira. Mitxele-nak probatu eban *d-* izkia ez dala euskera jatorrekoa ta orregatik esaten dogu, iñondik etortzekotan, *b-* jatorretik datorrela. Aldaketa onen adibide legez zerrenda laburtu au ipinten dogu : *abar/adar*, *abaro/adaro*, *barga/darga*, *abareta/adareta*, *albagela/aldagela*, *parabisu/paradis*, *primabera/primadera*, *babil/badil*, *daube/daude*, *zeubek/zeudek*, *euben/euden*, *bezate/dezate*, *bezazu/dezazu*, etab., etab. (Asko be luzeago da zerrenda au). Orduan, sasoi areetako une baten **baiza* > **daiza* ta **bitza* > **ditza* billakatu ziran. Aldaketa au eginda gero sortu ziran sujuntiboa etab.

Aldaketa geiago izan dira gaur arte: **naiza* > *naiz*, **aiza* > *aiz*, **daiza* > *da*, **gaitza* > *gara*, **zaitza* > *zara*, **ditza* > *dira*. Irugarren pertsonako adizkiak geien galtzen dabe beti geien erabiltzen diralako. Adibidez, *daiza-k -iza-* erro guztia galdu dau. Dana dala, Mitxelenak be esan eban *naiz* **naiza*-tik eta *aiz* **aiza*-tik datozela. Lafittek be, irugarren pertsonako *da* **daiza*-tik datorrela. Bonapartek idatzi eban Erronkariko *gitra* *gítza*-tik sortu zala gaurko *gara* baiño leenago. Lafittek be, *gítza-k* aurkitu eban Mixaineko itanoan.

Bestalde, *izan*-en gipuzkerako datibodunak probatzen dabe nolakoak ziran aitaturako adizkiak, adibidez : *na-iza-io* ‘yo soy a él’, *a-iza-ko* ‘tu eres a él’, irugarren pertsonako arrunta *-za-io* ‘él es a él’ da baiña len esandako *da-galdu* dau osorik adizki onek, au da : *da + iza* ta + *io* datiboa > *da-za-io*. I.M. Echaidek ipinten eban *da-za-io*. Orixe-k aurkitu eban *di-za-ko* Naparroan. Hualde Mayok idatzi eban *da-za-izu*. Gipuzkerako *ga-itza-izkio* ta *za-itza-izkio* ezin leitekez etorri *gara* ta *zara*-tik eta bai *ga-itza* ta *za-itza*-tik, Azkuek esan eban legez.

Euskaltzain batek idatzi eustan esanez, (aditzaren diacronía (historia) ez dabela estudiadu aitortuta gero), *naiz* eta *naiz(a)-io* “diasistema” batekoak dirala ta ezin dirala konparatu. *Naiza-io* ¿ez al dator *naiz(a)-tik* ? Eta *dator-ko dator-etik* ? ¿Zenbat “diacronía” ta “diasistema” ikasi bear dira argi ta garbi ikusteko *naiza-io* *naiz(a)-tik* eratorria dala ? Itzak eleganteak baiña zentzurik bapez.